

*Людмила Василівна Степанова,
викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна*

ПЕДАГОГІЧНА ПРОМОВА ЯК СКЛАДОВА МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається проблема формування мовленнєвої компетенції майбутніх учителів музики та художньої культури, визначається поняття «педагогічна промова», її роль і місце у процесі навчання. Актуалізовано проблему формування педагогічної промови вчителя мистецьких дисциплін як основного засобу його педагогічної діяльності. Наголошено на герменевтичному аспекті формування педагогічної промови в процесі інтерпретації творів мистецтва. У статті висвітлюються основні положення наукової дисципліни герменевтики як методологічної основи мовленнєвої компетенції майбутніх учителів музики, хореографії, художньої культури.

Ключові слова: мовленнєва компетенція, педагогічна промова, герменевтика, інтерпретація, вербальна інтерпретація, текст, художній текст.

Постановка проблеми. Процес розробки і реалізації гуманістичної концепції освіти викликав підйом ініціативи педагогів, прагнення до осмислення педагогічного досвіду, пошуків нових форм і методів навчання та виховання. Сучасна освіта повинна відповідати певним завданням сьогодення – створення нової ціннісної системи суспільства, системи відкритої, варіативної, толерантної, духовно і культурно насиченої, яка збирає воедино сучасні соціально значимі цінності і настанови з передовими вітчизняними традиціями, зі світоглядом епохи. Ця відповідність реалізується через герменевтичні концепції в педагогіці, що розкривають теоретико-методологічні основи інтерпретації, у формі конкретних процедур тлумачення і розуміння знань, сприяють їх включенню в культуру. Важливість і актуальність наукового дослідження герменевтичного підходу до проблем педагогіки мистецтва зумовлена потребами педагогічної практики викладання мистецьких дисциплін та інтерпретації художніх образів з метою їх розуміння школярами.

Для сучасної педагогіки характерні складні взаємини змістовних характеристик педагогічного знання і мовної форми їх втілення. Проблема мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця педагогічної галузі містить у собі мовленнєву компетенцію. Вона сьогодні є однією з провідних базисних характеристик особистості, одним із найважливіших виявів її цілісності й самодостатності. Від сформованих навичок мовленнєвої поведінки фахівця великою мірою залежить інтерес його учнів до дисципліни зокрема і до процесу навчання в цілому. Мало досконали знати свій предмет, важливо для вчителя володіти засобами красномовства, бути комунікативно компетентним, щоб своїми знаннями захопити учнів. Якщо йдеться про аналіз та інтерпретацію художнього твору в навчальному процесі, то яскрава, образна та компетентна промова вчителя стає вкрай необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі лінгвістичного, психологічно-

педагогічного та методичного характеру пильна увага приділяється розгляду проблеми формування мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців. Різні аспекти цієї проблеми стали предметом наукових досліджень (О. Гончарук, І. Козаченко, О. Кучерук, Л. Меркулова). Вагомі наукові здобутки у вирішенні цієї проблеми отримали Л. Мамчук, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна. У своїх працях вони підкреслюють специфіку мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму, визначають проблеми підготовки сучасного вчителя, структуру і зміст комунікативності, де мовлення є домінуючим компонентом, необхідним у педагогічному процесі.

Мовна компетенція майбутніх учителів музики та художньої культури як предмет наукових досліджень висвітлена в науковій літературі, зокрема в працях Л. Кондрацької, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Мокієнко, О. Олексюк, В. Рагозіної С. Шипа. Проте, ще є чимало невирішених питань та актуальних теоретичних і практичних проблем формування педагогічної промови як фахової якості вчителя мистецьких дисциплін, що сприяє оптимізації сприйняття та переживання творів мистецтва школярами.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки майбутніх учителів, ми виявили, що теоретичні та методологічні засади формування мовленнєвої компетентності майбутніх учителів музики, хореографії, художньої культури вивчено недостатньо. Окрім того, у науковій літературі бракує досліджень щодо формування умінь педагогічної промови під час інтерпретації творів мистецтва.

Враховуючи той факт, що педагогічна промова вчителя мистецьких дисциплін переважно застосовується під час інтерпретації творів мистецтва, найбільшого значення має герменевтичний підхід до її формування.

Мета статті полягає у висвітленні сутності педагогічної промови в герменевтичному аспекті. Для її досягнення потрібно уточнити основні положення

наукової дисципліни герменевтики як методологічної основи мовленнєвої компетенції майбутніх учителів музики, хореографії, художньої культури.

Виклад основного матеріалу. Складовою мовленнєвої компетенції вчителя є педагогічна промова. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим; створити щиру атмосферу спілкування у класі, встановити контакт із учнями; сформувати в учнів відчуття емоційного захоплення предметом, тощо. На наш погляд, промова вчителя – це не будь-який результат мовного процесу. Він має бути наслідком спеціальної турботи вчителя, свідомого, а не інтуїтивного дотримання принципів, які дають змогу осмислено організувати мовлення в цілісне й завершене за задумом висловлювання.

Проблема застосування педагогічної промови під час викладання предметів «Музика» та «Художня культура» зумовлена загальним положенням, що формування й розвиток в учнів художніх умінь, уявлень, понять як невід'ємної частини становлення духовної культури людини є першочерговим завданням викладача названих дисциплін. Отже, формування захопленості мистецтвом на кожному занятті повинно мати принципове, основоположне значення. Поза захопленням мистецтвом, поза насолодою його творіннями не може взагалі відбуватися справжнє спілкування з мистецтвом, і не може бути сформована потреба постійного спілкування з ним. Для рішення цієї задачі ми відводимо промові вчителя принципово важливу роль як основному засобу педагогічної діяльності.

Цілком зрозуміло, що компетентний викладач мистецьких дисциплін повинен мати певний досвід розумового та чуттєвого осягнення творів мистецтва та досконало володіти технікою тлумачення, тобто інтерпретації їх значень та смислів.

З певного погляду, досвід герменевтики може бути корисним для мистецької педагогіки. Більш того, ми вважаємо, що герменевтика повинна стати світоглядною і методологічною основою педагогічного процесу. Такий підхід має досить вагомий підстави. У науковій літературі підкреслюється, що це філософське вчення про інтерпретацію, по-перше, висуває проблему того, що саме слід вбачати в творі мистецтва (авторську особистість або реальність історичної епохи чи питання сучасної епохи, чи культурну традицію), по-друге, дає методологічний інструмент – вербальну інтерпретацію, по-третє, орієнтує на виявлення конкретно-історичного змісту культури й на цілісний, концептуально-філософський, неемпіричний підхід до твору (О. Олексюк, Г. Падалка, О. Полатайко, С. Шип, О. Щолокова, інші науковці).

Традиційно герменевтика сприймає твори мистецтва як деякі знаки-символи, що містять у собі інформацію в специфічній знаковій формі, і звертається до деяких положень семіотики, зокрема, до таких понять, як *знак, код, текст, мова*, та ін. Із семіотичної точки

зору, текстом (від лат. *tekstus* – структура, зв'язне викладення) називають будь-яку знакову систему, що є (або здатна бути) носієм смислової інформації та має мовну природу. Знак у семіотиці розуміється як мінімальна одиниця тексту. Для нас важливо, що не всякий знак обов'язково є вербально-мовним, але будь-який знак принципово може бути викладений у мовній формі. З певної точки зору, будь-який знак може бути виражено за допомогою іншого знаку, усередині якого він розкривається більш чи менш повно [7, с.175]. У семіотиці інтерпретація виступає передусім як процес декодування, розшифрування знаків.

Отже, чільним завданням герменевтики є розуміння та інтерпретація затемнених або втрачених смислів тексту, що приховані за очевидними смислами, виявлення контекстуальних значень, скритих за буквальними значеннями тексту та його елементів.

Багатопланова і багатогранна категорія розуміння доволі широко використовується у педагогічних працях і трактується як здібність досягати сенсу і значення чого-небудь, а також одержаний завдяки цьому результат. Відомо, що розуміння полягає у співвідношенні об'єкту до певного класу вже відомих об'єктів, розкритті побудови предмету, встановленні його призначення, а також причин, що спонукали появу того чи іншого явища, та інше. Але для нас суттєвим є те, що розуміння розкривається під час вербальної інтерпретації предмету вивчення, його змісту, значень та смислів, які в ньому містяться [5, с. 6]. На думку О. Рудницької, розуміння художнього твору (художньої форми) є одним із найважливіших і специфічних процесів у взаємозв'язках людини з мистецтвом. Оскільки осягнення мистецького твору є результатом співвідношення того, що пізнається, і того, хто пізнає, він завжди зумовлює відмінності в його розумінні та оцінці, що виявляється у відмінностях його інтерпретації. [4,93].

На наш погляд, герменевтичний підхід – це шлях до сприйняття поєднаного з розумінням, де значення й смисл художнього тексту розглядаються як результат інтерпретуючої діяльності людини.

Інтерпретація – одне з центральних понять герменевтики, є фундаментальною основою як мислення, так і будь-якої комунікативної діяльності та взаєморозуміння між людьми. У зв'язку з подвійністю природи інтерпретації, засноване на ній розуміння повинно враховувати всі об'єктивні дані, що відносяться до тексту або твору. Необхідність інтерпретації пов'язана з тим, що будь-яке прочитання тексту, тим більш таке, що пов'язане з питанням, «з якою метою» написано текст, завжди здійснюється усередині того чи іншого суспільства, тієї чи іншої культурної традиції, того чи іншого плину живої думки, які мають свої передумови та висувають власні вимоги.

Існує певна традиція тлумачення текстів. Дослідження цієї традиції дозволяє виокремити основні прийоми розуміння та тлумачення текстів; до них, зокрема, можуть бути віднесені наступні різновиди

методів аналізу: історичний, символічний, алегоричний, лексико-семантичний, контекстуальний, синтаксичний та структурний та ін.

Засоби, якими користується герменевтика для досягнення своєї мети, різноманітні. Разом з тим, ніяка інтерпретація, навіть у природничих науках, а тим більше в гуманітарних, не може підходити до свого об'єкту без ідей, уявлень і ціннісних орієнтирів суб'єкта. Зрозуміти без залучення додаткових джерел більшість текстів інколи неможливо. Багато текстів ми розуміємо і тлумачимо за «сторонньої» допомоги. У даному випадку мається на увазі уся та навколишня допомога, яку тлумач отримує від свого оточення, культурної традиції, освіти та ін. Сучасна наука стверджує, що будь-якому художньому тексту притаманне деяке попереднє розуміння (Г. Г. Гадамер, П. Рікер). Останнє можна пояснити наявністю в тексті тієї чи іншої культурної традиції, яка створює у того, хто сприймає, деякі очікування, що збуджуються чи розсіюються за бажанням митця. У науковій літературі стверджується, що культурна традиція оперує знаками-символами, які можуть бути властиві не тільки якійсь одній культурі, а мають більш універсальний характер, а втім, можуть мати загальнодоступні значення, саме тому певні значення і смисли можуть бути розкодовані тільки при наявності певного тезаурусу та ерудиції в галузі мистецтва та історії культур. [1, с.134].

Інтерпретація не може ґрунтуватися тільки на знаннях та досвіді, оскільки деякі смисли художнього тексту можуть бути збагнені інтуїтивно чи несвідомо, завдяки особливій здібності людини до співчуття та емпатії. Цілком слушно, що для пізнання несвідомого потрібні особливі методи. Беручи за основу герменевтичну концепцію В. Дільтея, ми визначаємо, що такими є, насамперед, співчуваюче і емпатичне проникнення до внутрішнього світу іншого [1, с.86]. Тобто в самому процесі вербальної інтерпретації смислів художнього тексту ми спостерігаємо спільність свідомого й несвідомого.

Отже, з педагогічної точки зору, інтерпретація представляє інтерес як певний метод пошуку смислу художнього тексту, вірогідний шлях до сприйняття твору, поєднаного з розумінням, засіб педагогічного впливу на свідомість учнів та інше. Саме в цьому відображається сутність педагогічної промови як педагогічної дії, під час якої учитель, здобувши певного розуміння смислу художнього тексту, інтерпретує текст, розкриваючи смисли і цілого, і елементів як певних знаків, чим сприяє формуванню в тих, хто

навчається, емоційного ставлення до мистецтва, поєднаного з його розумінням.

З позицій герменевтики найважливішим фактором досягнення розуміння є мова. У герменевтиці існує певна думка про мову як універсальний засіб вираження думок, що забезпечує здійснення вербальної інтерпретації. *Мова* виступає як певний засіб аналізу *тексту* – предметної основи герменевтичної методології. *Текст* в герменевтиці розуміється як знаково-символічна система в її культурному й мистецькому контекстах. Герменевтичний пошук смислу тексту здійснюється граматичним дослідженням мови, вивченням історичних реалій і викриттям натяків, сенс яких із часом стає незрозумілим. Розуміння розкривається під час інтерпретації змісту, значень та смислів тексту. Інтерпретація – це виявлене розуміння смислів і значень тексту (в тому числі й художнього тексту). Вербальна інтерпретація – це розуміння смислів і значень тексту, що викладене вербальною мовою. [5, с.5] Найважливішою метою педагогічної вербальної інтерпретації є виявлення та пояснення використаних у художньому тексті певних художніх прийомів та засобів виразності в їх значенні й застосуванні, причому лише настільки, наскільки вони пов'язані з розумінням смислів певного художнього твору.

Таким чином, *педагогічна промова*, під час якої розгортається вербальна інтерпретація смислів художнього тексту, допомагає учням яскравіше уявити художній образ, зрозуміти специфіку мистецтва, сприяє розвитку почуття прекрасного, посиленню морального, естетичного та емоційного впливу мистецтва, прищеплює навички сприйняття, що поєднуються з розумінням. Тобто, педагогічна промова реалізує глибокий задум – подолання культурної дистанції, відстані, що віддаляє читача від стороннього для нього тексту, і таким чином втілення смислу цього тексту в межі розуміння реципієнта.

Провідним педагогічним підходом у формування мовленнєвої компетенції та педагогічної промови як її атрибуту є герменевтичний підхід. У галузі педагогіки мистецтва він розглядається як методологічна основа досягнення гуманістичного світорозуміння, заснованого на поєднанні раціонально-логічних та образно-емоційних, наукових та художньо-естетичних констант, пізнання і самопізнання особистісних вражень та ставлень при активній участі мови, безпосередньо пов'язаної з інтерпретуючою діяльністю вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герменевтика: история и современность [Под ред. Б. Н. Бессонова]. – М.: Мысль, 1985. –304 с.

2. Гончарук О. Мовленнєва компетентність – невід'ємна складова формування професійної компетентності учителів початкової школи. [Електронний ресурс] / О. Гончарук // Проблеми підготовки сучас-

ного вчителя. – № 5 (Ч. 2). – Умань, 2012. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_

3. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикёр. – М.: Медиум, 2002. – 622 с.

4. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – К. : Інтерпроф. 2002 – 270с.

5. Степанова Л. В. До проблеми вербальної інтерпретації художнього тексту / Л. В. Степанова // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. – 2007. – №.5,6 – С. 4-7.

6. Соломаха С. Методологія виявлення духовного смислу культурних текстів у розвитку художньо-естетичного світогляду особистості / Светлана Соломаха // Естетика і етика педагогічної дії. К.– Вип. 7. –

2014р. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.

7. Шип С. Музыкальная речь и язык музыки / С. Шип. – Одесса: Изд-во Одесской гос. консерватории им. А. В. Неждановой, 2001. – 298 с.

8. Щолокова О. П. Сутність і термінологічна характеристика інтерпретаційного процесу в умовах художньо-педагогічної діяльності / О. П. Щолокова // Науковий часопис Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К, 2005 вип. 2 (7). – С. 2-14

REFERENCES

1. Bessonov, V. N. (Eds.). (1985). *Germenevtika: istoriya i sovremennost [Hermeneutics: history and contemporaneity]*. – Moscow: Mysl [in Russian].

2. Honcharuk, O. (2012). Movlennieva kompetentnist – nevidiemna skladova formuvannia profesiinoi kompetentnosti uchyteliv pochatkovoї shkoly [Speech competence as an integral part of forming primary school teachers' professional competence]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of training modern teachers*, 5 (Part 2). – Uman. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_ [in Ukrainian].

3. Riker, P. (2002). *Konflikt interpretatsiy. Ocherki o germenevtike [Interpretations clash. Essays on Hermeneutics]*. Moscow: Medium [in Russian].

4. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahalna ta mystetska: Navchalnyi posibnyk [Education science: general and art: textbook]*. – Kyiv: Interprof [in Ukrainian].

5. Stepanova, L.V. (2007). Do problemy verbalnoi interpretatsii khudozhnoho tekstu [To the issue of verbal interpretation of a literary text]. *Naukovyi visnyk PDPU imeni K. D. Ushynskoho – Scientific newsletter of SUNPU named after K. D. Ushynsky*, 5, 6, 4-7 [in Ukrainian].

6. Solomakha, S. (2014). Metodolohiia vyivlennia dukhovnoho smyslu kulturnykh tekstiv u rozvytku khudozhno-estetychnoho svitohliadu osobystosti [Methods of revealing spiritual significance of a cultural text in the development of artistic and aesthetic world view of a personality]. *Aesthetics and Ethics of pedagogical activity – Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 7. Kyiv. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis [in Ukrainian].

7. Ship, S. (2001). *Muzikalnaya rech i yazyk muzyki [Musical speaking and language of music]*. Odessa: Izdatelstvo Odesskoy gosudarstvennoy konservatorii im. A.V. Nezhdanovoy [in Russian].

8. Shcholokova, O. (2005). Sutnist i terminolohichna kharakterystyka interpretatsiinoho protsesu v umovakh khudozhno-pedahohichnoi diialnosti [The essence and terminological characteristics of interpretation process under conditions of artistic and pedagogical activity]. *Naukovyi chasopys Kyiivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova – Scientific record of Kyiv National Pedagogical Dragomanov University*, 2 (7), 2-14. Kyiv [in Ukrainian].

Людмила Васильевна Степанова,

преподаватель кафедры музыкального искусства и хореографии,

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕЧЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН

В статье рассматривается проблема формирования речевой компетенции будущих учителей музыки и художественной культуры, определяется понятие «педагогическая речь», ее роль и место в процессе обучения. Актуализирована проблема формирования педагогической речи учителя художественных дисциплин в качестве основного средства его педагогической деятельности и атрибута речевой компетенции. Сделан упор на герменевтическом аспекте формирования педагогической речи в процессе интерпретации произведений искусства. В статье освещаются основные положения научной дисциплины герменевтики как методологической основы речевой компетенции будущих учителей музыки, хореографии, художественной культуры. Педагогическая речь представлена как педагогическое языковое пояснительное действие учителя художественных дисциплин по интерпретации художественного текста на основе предварительного полученного понимания смысла художественного произведения, его образа и элементов языка искусства в виде определенных знаков, по которым передается смысл и идея произведения, а также достигается умственно эмоциональное отношение к нему обучающихся. Педагогическая речь реализует глубокий замысел – преодоление культурной дистанции, расстояния, которое отдаляет читателя от постороннего для него текста, и, таким образом, реализует воплощение смысла этого текста в пределах понимания реципиента. Ведущим педагогическим подходом в формировании речевой компетенции и педагогической речи как ее атрибута является герменевтический подход. В ветвях педагогики

искусства он рассматривается как методологическая основа достижения гуманистического мировоззрения, основанного на сочетании рационально-логических и образно-эмоциональных, научных и художественно-эстетических констант, познания и самопознания личностных впечатлений и отношений при активном участии языка, непосредственно связанного с интерпретационной деятельностью учителя.

Ключевые слова: речевая компетенция, педагогическая речь, герменевтика, интерпретация, вербальная интерпретация, текст, художественный текст.

*Liudmila Stepanova,
Lecturer of Music Art and Choreography Department,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
Fontanska Doroha Str., 4, Odesa, Ukraine*

PEDAGOGICAL SPEECH AS AN ELEMENT OF FUTURE ART DISCIPLINES TEACHERS' SPEECH COMPETENCE

The article deals with the problem of forming future music and artistic culture teachers' speech competence; the notion of "pedagogical speech", its role and position in teaching process are revealed. The problem of forming art disciplines teachers' pedagogical speech as the main means of his/her educational work and speech competence attribute is actualized. The emphasis is put on hermeneutical aspect of forming pedagogical speech in the process of interpreting works of art. The fundamental principles of hermeneutics as a scientific discipline and as a methodological basis for speech competence of future music, choreography and artistic culture teachers are considered. Pedagogical speech is represented as educational language explanatory action performed by artistic disciplines teacher aimed at interpreting literary text on the basis of previously obtained meaning of an artistic work, its image and elements of the language of art represented as certain signs which convey the meaning and idea of the work and by means of which students' intellectual and emotional attitude towards it is achieved. Pedagogical speech implements profound conception, which is overcoming cultural distance which moves a reader away from an incomprehensible text, thus, implementing this text's meaning within recipient's understanding. Hermeneutic approach is a basic one to forming speech competence and pedagogical speech as its attribute. Within Art Pedagogy it is considered as a methodological basis for achieving humanistic world view focused on the combination of rational and logical, imaginative and emotional, scientific, artistic and aesthetic constants, cognition and self-cognition of personal impressions and attitudes with the active participation of the language directly relating to teacher's interpretative work.

Keywords: speech competence, pedagogical speech, hermeneutics, interpretation, verbal interpretation, text, literary text.

Подано до редакції 23.01.15